

1. Prawo i rządy prawa

- Czym się różnią normy prawne od innych rodzajów norm? ■ Co to znaczy, że Polska to demokratyczne państwo prawa? ■ Jakie prawa i wolności gwarantuje Konstytucja RP? ■ Jakie prawa i wolności osobiste mają obywatele RP? ■ Jak prawa i wolności polityczne zapewniają wpływ na życie publiczne? ■

ZASADNE ZASADY

Niemal każdą sytuację znaną ci z życia codziennego regulują mniej lub bardziej sformalizowane zasady. Wymień kilka reguł obowiązujących w różnych sytuacjach, np. podczas gry w piłkę, oglądania spektaklu w teatrze, korzystania ze szkolnej biblioteki lub z internetowego serwisu społecznościowego.

PRAWO I JEGO ZASADY

W każdym społeczeństwie muszą istnieć **reguły postępowania** pozwalające przewidzieć, jak w danej sytuacji zachowają się ludzie i jakie rodzaje czynów są przez społeczność aprobowane, a jakie oceniane jako naganne. Takie reguły nazywamy normami. Istnieje wiele rodzajów norm, np.: **religijne, moralne, obyczajowe**.

Szczególne znaczenie z punktu widzenia państwa mają **normy prawne**. Prawo to zbiór takich właśnie norm, które zostały stworzone przez państwo i obowiązują na jego terytorium. Ich celem jest przede wszystkim **regulacja stosunków między ludźmi** w taki sposób, by maksymalnie zredukować liczbę konfliktów, określić procedurę ich pokojowego rozwiązywania oraz zapewnić wszystkim podstawowe bezpieczeństwo, wolność działania i ochronę własności. Prawo określa, jakie rodzaje zachowań są dozwolone, a jakie zakazane – tym samym wyznacza granicę ludzkiej wolności. Naruszenie normy prawnej jest zagrożone **sankcją**, czyli karą. Państwo dysponujące **aparatem przymusu** (policja) strzeże przestrzegania prawa.

W każdym państwie prawo wypełnia wiele ważnych funkcji. Jest **regulatorem** – o czym już była mowa – ludzkich zachowań i wzajemnych relacji. Odgrywa też **rolę porządkującą** – np. określa, jakie są zasady ruchu drogowego albo jakie warunki trzeba spełnić, by zawrzeć ważną umowę o sprzedaży mieszkania.

Prawo jest także ważnym instrumentem, za pomocą którego organy władzy **oddziałują na życie społeczne**. Gdy ustanawia się nowe prawo, można doprowadzić do zmiany społecznych przyzwyczajęń, ponieważ promuje się nowe wzorce zachowań. Można też zakazać tych zachowań, które rządzący uważają za niewłaściwe i społecznie niepożądane (np. zakazać palenia papierosów w lokalach publicznych).

Tworzenie prawa jest bardzo trudnym i odpowiedzialnym zadaniem. Prawo powinno być **jasne i precyzyjne**, tak aby wszyscy bez trudu mogli je zrozumieć. Nie może też być wewnętrznie sprzeczne – nie byłoby przecież dobrze, gdyby jeden przepis na coś pozwalał,

a drugi tego samego kategorycznie zakazywał. Prawo musi się zgadzać z moralnymi odczuciami ludzi, z ich poczuciem sprawiedliwości, tylko wtedy bowiem można liczyć na jego powszechną akceptację. Musi zostać **podane do powszechnej wiadomości** (np. ustawy są publikowane w Dzienniku Ustaw), tak aby wszyscy mieli szansę się z nim zapoznać i dostosować do niego swoje postępowanie.

Istnieje **hierarchia aktów prawnych** i zawsze przepis wyższego rzędu jest ważniejszy niż przepis niższego rzędu. W Polsce na szczycie piramidy znajduje się ustawa zasadnicza, czyli **konstytucja**, niżej zwykle **ustawy** przyjęte przez parlament, a jeszcze niżej **rozporządzenia** wydawane przez rząd lub pojedynczych ministrów w celu wykonania **ustaw**.

Istnieją także akty prawne wydawane przez wojewodę czy też władze samorządowe. Obowiązują one mieszkańców danego terenu, np. województwa czy gminy.

Cóż warte prawa bez obyczajów?

Horacy, poeta rzymski (65–8 p.n.e.)

POD RZĄDAMI PRAWA

W drugim artykule konstytucji określa się Rzeczpospolitą Polską jako **demokratyczne państwo prawne**. Wyrażenie to nie tylko wskazuje na demokratyczną formę rządów, ale też mówi o tym, że państwo to powinno urzeczywistniać zasadę **rządów prawa**. W jakim sensie możemy twierdzić, że rządzi prawo – przecież władzę zawsze sprawują ludzie? To prawda, chodzi jednak o to, by ich rządy nie były arbitralne, ale ściśle ograniczone obowiązującymi przepisami. Prawo chroni zatem obywateli przed samowolą sprawujących władzę, społeczeństwo zaś – przed samowolą jednostek. Uprawnienia organów władzy

publicznej nie mogą być nieograniczone, a los obywateli w żadnym przypadku nie powinien zależeć od humoru rządzących. Ponadto zasada rządów prawa wskazuje, że **nikt nie stoi ponad prawem** – także najbogatsi czy zajmujący najwyższe stanowiska muszą stosować się do tych samych reguł co wszyscy.

W demokratycznym państwie prawnym (często mówimy też o państwie prawa) konstytucja i ustawy określają, jakie **uprawnienia** przysługują danemu organowi władzy. Powinny być

one dokładnie takie, jakie są niezbędne do wykonania powierzonych mu zadań. Gdyby kompetencje były zbyt duże, rządzący mogliby nabrać skłonności dyktatorskich, z kolei gdyby były zbyt małe – nie udałoby się im efektywnie działać.

Zgodnie z konstytucją wszystkie organy władzy publicznej mają obowiązek działać **na podstawie i w granicach prawa**. Wszelkie ich poczynania muszą więc mieć oparcie w obowiązujących przepisach. W państwie prawa obywatel może czynić wszystko, co nie jest zabronione, natomiast organy władzy jedynie to, co

prawo nakazuje. Jeśli jakiś urzędnik przekracza swoje kompetencje, a jego działaniom brak podstawy prawnej, to mamy do czynienia z **władzą nieuprawnioną**.

W demokratycznym państwie prawnym przedstawiciele władzy muszą także dbać o to, by obywatele nie stracili **zaufania do państwa**. Nie powinny więc nieustannie zmieniać obowiązujących przepisów ani pozbawiać obywateli przyznanych im wcześniej uprawnień. Ważne jest też, by zarówno stanowione prawo, jak i działania władz były przejrzyste, niesprzeczne i dla wszystkich zrozumiałe.

UPRAWNIENIA ZA DUŻE CZY ZA MAŁE?

Oceń – z punktu widzenia oczekiwań społecznych – zakres władzy powierzonej wymienionym niżej osobom. Postaw znak „+”, jeśli uważasz, że uprawnienia osoby sprawującej władzę są zbyt duże, a znak „-”, jeśli sądzisz, że zbyt małe. Uzasadnij odpowiedź. Uwaga! Nie rozwiązuj ćwiczenia w podręczniku.

1. W pewnym mieście bardzo wzrosła przestępczość, burmistrz zezwolił więc straży miejskiej na aresztowanie każdej osoby, która wydaje im się podejrzana.
2. Przewodniczącej spółdzielni mieszkaniowej powierzono obowiązek prowadzenia zebrań. Nie ma ona jednak prawa odbierania głosu mówcom.
3. Przewodnicząca rady gminy uzyskała prawo nakładania wysokich kar pieniężnych na obywateli, których wygląd może wpływać negatywnie na opinię o gminie.
4. Policjantom nakazano odnalezienie kilku przestępców, którzy uciekli z więzienia. Nie wolno im jednak legitymować podejrzanego wyglądających osób.

Poszukaj w sieci informacji o uprawnieniach różnych organów władzy.

PRAWA W NASZEJ KONSTYTUCJI

Drugi rozdział konstytucji – „Prawa, wolności i obowiązki człowieka i obywatela” – rozpoczyna się od przypomnienia najważniejszych zasad, na jakich opierają się prawa człowieka: przyrodzonej ludzkiej **godności, wolności i równości**. Ponieważ organy władzy państwowej nie mogą w sposób arbitralny pozbawiać ludzi praw ani wolności, konstytucja wylicza przyczyny, z jakich może dojść do ich ograniczenia. Można to uczynić jedynie ze względu na **bezpieczeństwo państwa, porządek publiczny, ochronę środowiska, ochronę zdrowia, moralność publiczną oraz ochronę wolności i praw innych osób**.

Nasze uprawnienia zapisane w konstytucji zostały podzielone na trzy grupy: prawa **osobiste, polityczne** oraz **socjalne i ekonomiczne**. Wśród wolności i praw osobistych najważniejsze to: **prawo do życia, nietykalności osobistej, wolność sumienia i wyznania oraz wyrażania własnych poglądów**, a także prawo do **ochrony prywatności**.

Kolejną grupą uprawnień w konstytucji są prawa i wolności polityczne określające, w jaki spo-

▲ Prawa i wolności zapisane w Konstytucji RP przysługują wszystkim obywatelom, także nastolatkom.

sób obywatele mogą uczestniczyć w życiu publicznym. Konstytucja gwarantuje nam więc **wolność zrzeszania się, organizowania pokojowych zgromadzeń i manifestacji** oraz uczestnictwa w nich, a także **prawa wyborcze**. Mamy również prawo uzyskiwać **informacje** o działaniach władz publicznych.

Do wolności i praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych należą: **wolność wykonywania zawodu, swoboda działalności gospodarczej, prawo do zabezpieczenia społecznego, ochrony zdrowia i nauki**. Ważne miejsce zajmuje **prawo własności** – państwo ma obowiązek chronić naszą własność, a pozbawić jej kogoś może jedynie ze względu na ważny cel publiczny (np. budowę lotniska) i to wyłącznie za odszkodowaniem.

Art. 40. Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych.

Konstytucja RP

OSOBISTE, CZYLI JAKIE?

Pracując w parach lub małych zespołach, spróbujcie zapisać hasłowo, w punktach, wolności i prawa osobiste zapisane w artykułach 38–56 Konstytucji RP (fragmenty konstytucji znajdziecie w podręczniku na s. 318). Sporządźcie wspólną listę wszystkich praw i wolności. Chętni uczniowie mogą je zilustrować zdjęciami lub znakami graficznymi.

BARDOZO TRADYCYJNY
MODEL PRAWA RODZINNEGO

Art. 57. Każdemu zapewnia się wolność organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich. Ograniczenie tej wolności może określać ustawa.

Konstytucja RP

WOLNI OBYWATELE MAJĄ PRAWO...

Pracując w małych grupach, przeanalizujcie jeden z artykułów konstytucji mówiący o wolnościach i prawach politycznych. Sformułujcie argumenty uzasadniające, dlaczego bez gwarancji tych praw wpływ obywateli na życie publiczne byłby ograniczony lub wręcz niemożliwy.

PRAWA I WOLNOŚCI W ŻYCIU

Wskażcie, na który przepis konstytucji może się powołać*:

- Obywatel Jerzy, który uważa, że jego mieszkanie zostało niesłusznie przeszukane.
- Dziennikarka Anna, której nie udostępniono informacji o działaniach burmistrza.
- Klasa II A, której petycja do dyrektora szkoły nie została przyjęta.

A NA KTÓRY ZAPIS MOŻE SIĘ
POWOLĄĆ PRZEMĘCZONA
MRÓWKA?

* Art. 8 naszej konstytucji głosi, że jej przepisy stosuje się bezpośrednio, chyba że stanowi ona inaczej, tzn. że jej przepisy nie są tylko ogólnymi wskazówkami, ale konkretną regulacją, na którą możemy powołać się przed sądem.

- Obywatelka Renata, która uważa, że zarabia mniej niż jej koledzy na podobnych stanowiskach tylko dlatego, że jest kobietą.
- Obywatele miasta W., którzy są zdania, że władze miejskie nie prowadzą żadnych działań na rzecz ochrony środowiska.

Uwaga! Nie rozwiązujcie ćwiczenia w podręczniku.

PRAWO SZKOLNE

Korzystając z informacji uzyskanych od nauczycieli oraz znalezionych w internecie, ustal, jakie najważniejsze przepisy prawne obowiązują w waszej szkole. Podaj przykłady ustaw (np. o systemie oświaty) i rozporządzeń oraz osobno – wewnętrznych szkolnych uregulowań (statut, regulaminy itp.). Czy w waszej szkole obowiązuje Konstytucja RP? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Ważne Słowa

• prawo • rządy prawa • norma prawna • władza uprawniona i nie-uprawniona • ustawa • rozporządzenie • prawa i wolności • obowiązki •

Uczennica/Uczeń:

- wskazuje różnice między prawami a wolnościami człowieka; wymienia prawa i wolności osobiste zawarte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej;
- wymienia prawa i wolności osobiste oraz polityczne zawarte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej; wskazuje, że dzięki nim człowiek może mieć wpływ na życie publiczne.